

УДК 94(477) «16/17» (091)

Кривошея В. В.

Козацька старшина Правобережжя (1665 р. – кінець XVII ст.)

---

*Висвітлюються питання взаємовідносин козацької старшини
Правобережжя у другій половині XVII ст.*

Ключові слова: Гетьманщина, козацько – шляхетськи полкі, гетьман, наказний полковник, генеральний судя, козак, генеральна старшина, шляхтич, Малоросійський приказ, полковий писар.

Щаслива доля об'єднати Гетьманщину випала нащадку гетьманського роду Дорошенків. До нього тягнулися ниточки з Запорозжя, де ніколи не вгасала слава Михайла Дорошенка, на нього поклала свої надії покозачена шляхта, розчарувавшись у Тетері, на нього звертала свої погляди старшина відносно нових козацько – шляхетських полків північно – східного регіону як через розчарування у Брюховецькому, так і через міцні і сталі зв'язки тестя його брата Павла Яненка з його рідною любецькою шляхтою. І, на кінець, Чигирин – його батьківщина, де була колыска, де він спробував материнське молоко і батьківський хліб. Чигирин, який ніколи не зрадив України, Чигирин, який ніколи не відступився від Дорошенка. Все це було на його боці. Здавалося, Гетьманщина зможе перебороти розбрат і покінчити з громадянською війною.

Петро Дорошенко (1627 – 1698), син полковника Дорофія, від якого «чув... про Шагін – Гіресву війну, на яку наші запорозькі козаки покликані були» [1,301 – 302]. У Межигорському монастирі поминався рід гетьмана Петра Дорошенка. В ньому записаний наступний ряд імен: Іова, Тихін, Ганна, Дорофій, Аврам, Лаврін, Стефан, Федір, Яків, Тимофій, Параска, Параска, Лаврін, Мирон, Федір, Яків, Стефан, Василь, Настасія, Марія, Ганна, Марія, Олена, Феодора, Самійло, Іван, Зіновій [2,арк.326].

«Тяжіння М.Дорошенка до Канева, де він тривалий час резидував (а тоді гетьмани воліли перебувати в тих місцях, звідки походили), прагнення полегшити становище даного дає певні підстави припустити, що саме Канів був його рідним містом» [3, 156].

Тихін і Ганна – дід і баба Петра по материнській лінії, Дорофій – батько Петра. У Канівському полку з початком Визвольної війни було п'ять представники цієї родини: Іван – козак сотні Стародуба, Мирон – козак сотні Волинцова, Федір – козак сотні Юхима Ращенка, Ярош – козак сотні Кулаги, Семен – козак сотні Кліма Малашенка [4, 102, 103, 106, 114, 115].

Дорошенко невідомого імені був сотником полку Небаби (1651 [5, 145]), який діяв у районі Самгородка. Мабуть, це сотник івангородський Чернігівського полку Онисько Дорошенко [4, 486]. Вірогідно, що Іван Дорошенко, який від полковника Василя Золотаренка у 1655 році очолював залогу Нового Бихова [6, 231], належав до цієї гілки роду.

Мати невідомого імені (в чернецтві Митродора, у схимні Марія) походила з роду Тарасенків, будучи донькою Тихона і Ганни. Їй присв'ятив спеціальну розвідку Ю.Виноградський «Марія Дорошиха: З Сосницької старовини» [7], в якій доводить, що після переселення на Лівобережжя у 1676 році стала ігуменею дівочого Макошинського Покровського монастиря поблизу Сосниці і прийняла схиму. У Канівському полку реєстр 1649 року зафіксував Тарасенко Юхима – козака сотні Волинцова, Остапа – сотні Андрієвої, Семена – сотні Терехтемирівської. Тарасенків у Чигиринському полку Васька – у Голтв'янській і Миська – у Максимівській сотні, слід вважати представниками інших родин, так як географічно це Лівобережжя, що далеко від Чигирини, а тим паче від Канева. Не слід забувати, що організатором козацької розвідки за Богдана Хмельницького був полковник Тарасенко [8, 58]. Невідомо скільки синів і доньок було у Дорофія Дорошенка, джерела зберегли інформацію про п'ятьох братів і одну сестру.

Григорій був старшим братом (народився раніше 1627 р.). Цікаво, що у Чигиринському полку Григорій Дорошенко зафіксований лише у Вереміївській (Чигриндубравській) сотні [4, 21]. Його першою дружиною була (? – 1660 – 1663 – ?) N Кононович [9, арк. 8] – Посудевська [10], яка походила з любецької шляхти. Її рідний брат Нестор Кононович відзначився як активний прибічник Юрія Хмельницького. Він у 1660 році був направлений разом з Михайлом Суличичем і Григорієм Дорошенком до Москви, мабуть, залишався там до 1667 року. Нестор Кононович став восени 1668 року писарем військовим у Петра Дорошенка [11, 145]. У листопаді 1668 року гетьман послав його до Києва з важливою місією [12, 166].

Цікава інформація про те, що його тесть у 1668 році з Києва за дорученням воєводи Шереметьєва їздив до Остра намовляти на підданство цареві. З осені 1660 р. до жовтня 1667 року знаходився у московському полоні. Став полковником брацлавським (1668 – 1674). Другою дружиною Григорія стала сестра Павла Оленка Оленою (? – ран. 1671) і завдяки цьому шлюбу став свояком Хмельницьких. Київський воєвода у 1668 році із ув'язнення з Києва відпустив її до Чигирини. Вона померла десь між 1668 і 1670 роками. Після смерті

другої дружини Григорій у 1671 році сватався до посеребиці полковника переяславського Р.Думитрашки Ганни Василівни Золотаренко, проте шлюб не стався. І все ж у 1676 році він був одружений (з ким невідомо).

Андрій Дорошенко був молодший за Петра (народився пізніше 1627 р.). Потрапив у московський полон, мабуть, разом з старшим братом Григорієм у 1660 році. Звільнений був раніше 15 жовтня 1666 року. Вступив у шлюб з сестрою полковника паволоцького Якова Гамалії [13,238]. У 1668 році став полковником чигиринським, а у 1673 році заступив на полковництві паволоцькому свого швагра. Після ж смерті першої дружини одружився з донькою полковника брацлавського Івана Лисиці.

Брати Степан і Федір Дорошенки відомі ще за життя Богдана Хмельницького [14]. Петрова сестра у 1666 році вийшла за колишнього генерального писаря Семена Голуховського [15,70], а у 1667 році проживала у Чигирині [16,186], як пише Д.Дорошенко, «мабуть, як удова» [17,29].

У 1675 році у російському полоні знаходився небіж гетьмана Яцько Холошенин, тобто син його сестри. Яцько Холошенин — це і є, очевидно, Яків Колоша — отаман городовий чигиринський, що потрапив у полон під Лисянкаю разом з Григорієм Дорошенком і Степаном Новицьким (У полковому товаристві Чигиринському фіксуються (1649) Іван Колоша і Федір Новицький [4,151], чи не батьки Яцька і Степана).

З роду батька знаний двоюрідний брат Тарас Дорошенко [1,730]. Можливо, це він у 1649 році козак Трипільської сотні Київського полку [4,300]. Це тим більш вигогідніше, що сотником цієї сотні був Андрій Ворона, а крім нього в сотні були Михайло Ворона, Ясько Воронченко [4,299,301]. З роду матері відомий його двоюрідний брат Кіндрат Тарасенко, який пізніше був на Лівобережжі значним військовим товаришем і полковим суддею прилуцьким. Не ясно чи до цього роду належали писар військовий Андрій Тарасенко (прибічник М.Ханенка). Тарасенко Андрій з Ольшанської сотні Корсунського полку став полковником білоцерківським (1664 — 1666, з перервою).

Самого Петра Дорошенка у 1655 році бачимо наказним полковником (очевидно, Чигиринським). Мабуть, до того часу він посідав після уряду писаря ГВА уряд місцевого писаря полкового. В цей час уже був зятем відомого білоцерківського старшини Семена Половця. Пізніше, після смерті першої дружини Петро Дорошенко одружився з Єфросинією Павлівною Яненко (? — ран.1685 [13,237]), донькою колишнього київського полковника і племінницею свого брата Григорія.

Полковникування в Прилуках ввело Дорошенка до вищого ешалону козацької еліти. При Тетері став спочатку другим, а потім першим генеральним осавулом. Проте, в листопаді 1664 року, очевидно, не стало Федора Джулая — полковника черкаського. Пірнач цього полку не на довго перейняв Дорошенко. Уже 11 червня 1665 року на козацькій раді в Умані він став обозним генеральним, а його місце в полку зайняв свояк Андрій Воронченко.

22 січня 1664 року король надав Петру Дорошенку Гуляйполе і одночасно місту Прилукам мандат на повернення шляхтичу Петру Дорошенку всіх забраних від нього в місті добр [17,45].

На раді під Богуславом 18 серпня 1665 року до влади Дорошенка привели полки Чигиринський (Прокіп Бережецький), Черкаський

(Андрій Вороненко), Корсунський (Гнат Улановський), Білоцерківський (Харко Тарасенко – Тараненко), Паволоцький (Ярош Грицина), Уманський (Григорій Білогруд), Торговицький (Степан Щербина), Кальницький (Василь Лобойко), Київський (Павло Яненко – Хмельницький).

П.Дорошенку вдалося об'єднати як колишніх виговців (Чекаловських, Петрановських), так і хмельниченків (Зеленських, Гоголів), хоча на раді, яка його обрала останні були відсутні. Новий гетьман мав під своїм регіментом три запорозькі полки: Семена Корсунця, Пилипа Івановича, Івана Чорнобиля і три сердюцькі: Федора Мовчана, Матвія Канівця, Василя Волошина, піхотний Андрія Мельника.

Польський вектор зовнішньої політики тримали в своїх руках ротмістр надвірної корогви Ярема Петрановський, полковник брацлавський Михайло Зеленський, писар генеральний Іван Чекаловський, чигиринський полковник Прокіп Бережецький, корсунський полковник Гнат Улановський [18,88], Демиденко Іван, Ковельський Сава, Яроша Грицюти і Василя Василевського [18,88]. На Остозьку комісію Дорошенко направив делегацію на чолі з генеральним писарем Вуяхевичем і колишнім генеральним суддею Германом Гапоновичем, і по два делегати від дев'яти полків (Панас Канчинський і Григорій Петровський [19,133], Михайло Корицький і Олександр Лішковський [17,302] та ін).

Кримський напрямок контролювали отаман чигиринський Семен Білоцерковець, «пан» Дубяга, козак Київського полку Івашко Мельник, підписок Василь Хилькевич, брацлавський полковник Михайло Зеленський, син розстріляного поляками миргородського полковника Данило Лісницький, черкаський полковий осавул Ярош. Так, Михайло Зеленський разом з Данилом Лісницьким ще на початку березня 1666 року їздив до Криму, звідки привів, хоч і невелике, але поповнення Батирші – мурзи на чолі з Мустафа – агою [20, арк.22]. Надалі зміцнювалися зв'язки з Кримом. У 1668 році до Чигирини «для обрання гетьмана» направляються підрозділи Маметша – мурзи Ширінського, Маратчі – мурзи Мансурова, Батирші – мурзи Шужугут.

Турецьку політику активно розвивали генеральний суддя Михайло Радкевич – Портянка, генеральний суддя Григорій Білогруд, Вирва, ченець Атанас Чекаловський, московську – Григорій Дорошенко і Бускевич. Дорошків тесть Семен Половець з корсунської ради їздив до Царгороду, став генеральним обозним, а, одружений з іншою донькою Половця шляхтич Іван Мазепа став ротмістром надвірної корогви гетьмана. У 1669 році Дорошенко вислав до Царграду посольства колишнього кальницького полковника Василя Лобойка, а також Половця з Білогрудом [17,263].

На дипломатичній ниві використовувався також Іван Момот, колишній суддя і осавул полковий переяславський, який в 1666 році втік до Дорошенка після переяславського повстання. В 1667 році гетьман направив його послом до кримського хана. В грудні 1674 року як військовий товариш і посланець Петра Дорошенка знаходився в Брацлаві з проханням прислати польських комісарів.

На Русавській раді у червні 1667 року відбулась ротація генеральної старшини. Були обрані: обозним Іван Демиденко, суддями – Герман Гапонович і Семен Богаченко, писарем Лукаш Бускевич, осавулами –

Жадан Якименко і Дем'ян Пиляй. Пізніше генеральними обозними були Федір Коробка [21,36], колишній полковник канівський Іван Демиденко, Яків Корицький. Останній походив з православної шляхти, що засвідчують метричні книги опішнянської церкви. Щоб стати генеральним обозним необхідно було попередньо бути полковим обозним. Враховуючи, що Андрій Корицький був сотником синявським Білоцерківського полку, то не виключено, що Яків Корицький був виходцем з Білоцерківщини. Наявність же в значному товаристві Війська Запорізького 1649 року в Чигирині Гаврила Корицького [4,28] не виключає і чигиринського походження Якова Корицького. В 1674 році він очолював Чигиринський полк [22,421], а 20 серпня 1677 року очолив чигиринську залогу проти турок (Київський полк Коровки – Вольського, сердюцький полк Д.Жеребила) [23,304].

Перейшовши на Лівобережжя, у гетьмана Самойловича став охочекомонним полковником (1679), а потім осів в Опішні Гадяцького полку, очоливши місцеву сотню. В подальшому сотниками тут були його син і онук. Враховуючи, що його син Роман був братом гадяцькому полковому судді Мартину Даниловичу Штишевському, не виключений шлюб Якова Корицького з Штишевською.

Яків Петрович Улезько повернувся з сибірського заслання, але генеральним суддею при Дорошенку став набагато пізніше (1674). У 1674 році разом з іншою старшиною склав присягу на вірність царю [22,400 – 402]. Перейшов до Стародубського полку, де отримав с.Яцковичі.

Бережецький Прокіп при Дорошенку знову став полковником чигиринським (? – 1666.02. – ?). Обраний послом на варшавський сейм, на який і прибули 28 квітня 1666 року. На полковництві у 1667 році замість нього уже був Городничий Яцько. Разом з Семеном Половцем [1,665,810] був генеральним суддею [24,41]. У 1674 році від Дорошенка їздив на Січ. Обозний генеральний (1676.02.). Після капітуляції Дорошенка залишився жити у Чигирині [25].

Генеральний осавул Михайло Харлан 2 жовтня 1670 року був направлений на сейм до Варшави [21,300]. Мисько і Васько Харлани розпочали козакувати у Пекарській сотні Канівського полку (1649). Михайло став генеральним осавулом у П.Дорошенка, а це означає, що він мав попередньо пройти шаблі сотника, можливо, пекарського і полкового осавула канівського.

Прізвище бунчужного у Дорошенка нам невідоме, проте знаємо, що в одному з боїв влітку 1669 року з суховієвцями куля з янчарки «вийшла ротом».

Враховуючи, що при Дорошенку компанійські і сердюцькі полки набрали значної ваги, перерахуємо їх полковників: сердюцькі Канівець Матвій (? – 1666 – ?), Жеребило Кіндрат (? – 1671.02. – 1672.04. – ?), Гладкий Іван, Канівець Іван, Данилович Кость, Корсунець Семен (1671.02), комонний Суличича (? – 1672.04), сердюцький Берната Іван (? – 1672.08), який потрапив в польський полон під Комарним, а в 1673 році випущений з полону, сердюцький полковник Пригара (1673), сердюцький полковник Харитон Шуренко (1673). Коли, в 1666 році з Правобережжя прибув полк К. Мигалевського, захопивши Бубнів, він вирізав всіх його жителів і знищивши 700 козаків дорошенківських полків (серед них полковників Чорнобильця і Голюнку). До охотницьких

полковників слід додати полковників запорозьких, які були на боці Дорошенка. Так, у 1669 році гетьман вислав на Лівобережжя підрозділи Івана Канівця, Носа, Перебийноса, Івана Сірка. У бою Канівець потрапив у полон до Кияшки, але вже через три місяці знову вів бойові дії на боці дорошенківців [21,32].

В Чигиринському полку Коробка Федір здав пірнач Бережецькому Прокопу, але вже наступного 1667 року Федір Коробка повернув собі цей уряд. Того ж року, мабуть, помер, бо полковником став Яків Городничий. У 1668 році його змінив брат гетьмана Дорошенко Андрій, а потім полковниками були Корицький Яків, Петрановський Ярема і знову Корицький Яків.

Петрановський Ярема Стефанович (? – 1630 – 1672 – ?) – шляхтич, спадковий володів с. Петрани Барського староства [26,102]. Спочатку був на королівській службі, потім покозачився. У 1659 році прийшов на службу до гетьмана Виговського до Чигирин і був направлений послом до турецького султана. Повернувся після скинення Виговського, прихопивши турецького «язика» і привіз до гетьмана Юрія Хмельницького. Разом з Томиленком направлений супроводжувати полоненого до Москви у Малоросійській приказ.

Повернувшись, підтримував Юрія Хмельницького, а потім Павла Тетерю. За даними В.Липинського деякий час керував Лисянським полком (1664) [27,185]. Отримав село Яреськи. Одружився з донькою колишнього генерального судді і київського полковника Антона Ждановича.

Після обрання гетьманом Дорошенка став ротмістром надвірної корогви [28,28]. У 1671 році направлений послом до короля. По дорозі поляки вбили трьох послів, а він «ледве відступив оборонною рукою з Ямполя» [29,86]. Очолив столичний Чигиринський полк [30].

У Чигирині полковним писарем був Ковальський Сава, осавулом Слобінський Гнат, отаманами городовим чигиринським Білоцерківець Семен – у 1670 році Дорошенко направив його з Павлом Смардовським на березневий сейм до Варшави [17,288], Махненко Стефан – один з фундаторів Чигиринської сотні ще з початку Визвольної війни, коли входив до осавульського куреня [31,28], Сенкевич Іван, Колоша Яцько.

Сотню чигиринську очолювали Степан [11,145], Ковалевський Костянтин Васильович, Білаш Іван.

Білаш Іван (? – 1619 – 1678 – ?) був сотником чигиринським ще у 1649 р. В реєстрі цього року названий Білим Іваном [29,27]. Одружений з вдовою Федора Петрановського, всиновив Кирила. Разом з сім'єю перейшов в Лубенський полк (Чигирин Дубраву).

Військовий товариш Семен Тихий у січні 1676 року разом з Павлом Яненком очолював козацьке посольство від Дорошенка до Москви [1,451]. Мав володіння, які входили до складу Самарської паланки Запорозької Січі [31,арк.34].

Крилівським сотником був Максим, племінник миргородського полковника Апостола.

Сотником у Голтві був Темниченко Василь (1671) – представник знаної козацької родини цього регіону (в реєстрі 1649 р. зафіксовані Темниченки: Грис, Іван – у Голтв'янській, Лесько – у Максимівській, Федір – в Потоцькій [29,50,54,57]).

Сотню Кременчуцьку очолив Сава Канівець – Кременчуцький [32,70], колишній полковник ічнянський (1648), полковий старшина Придубського полку (1649), наказний полковник кременчуцький (1661). У 1667 році в Кременчузі стояла російська залога (49 рейтар і 444 солдати). Проте, рейтари були без коней – «лошадей у них поотнимали грабежами козаки в Сечи» [33,арк.105].

Десять полковників чигиринських (з них два наказні), з них Петрановський був на цьому уряді двічі, Корицький – тричі. Серед них рідний брат гетьмана Андрій, а також свояк Бережецький. Міцно утримувався у влади рід Коробок, уже після складання гетьманських повноважень пірнач отримав старий чигиринський полководець Іван Скоробагатко. Новими в полковничому середовищі були представники родин Коровок, Петрановських, Городничих. Загалом маємо інформацію про 8 сотників цього полку.

У Канівському полку протягом гетьманування Дорошенка відомі полковники Лизогуб Яків, Ігнатенко Андрій, Гурський Іван, Павлович Матвій.

Яків Кіндратович (Яцько Кобизенко) (? – 1629 – 1698.9.08) в січні 1667 р. відправлений гетьманом Брюховецьким разом з військовим товаришем і військовим канцеляристом Карпом Мокрієвичем до російського царя. 19 травня 1667 року звернувся з листом до вороньківського сотника Переяславського полку «чтобы де козакам и всяких чинов людей, которые в давних лет с Киевской стороны Днепра перешли жить на Переяславскую сторону, велел бы он сотник идти по преждему за Днепр на Киевскую сторону» [33,арк.42]. Відзначився у осінній 1669 року перемозі дорошенківців над ханенківцями, захопивши велику здобич, серед якої було і шість гармат. Обраний генеральним осавулом (1669 – 1674) і був наказним гетьманом (1670 – 1673).

У січні 1670 року очолив під Горошином корпусом в складі частини Лубенського полку (полковник Григорій Гамалія), кінних полків Миколи Расвського, Івана Вербицького, Гната Шульги, частини Чернігівського (наказний полковник Іван Пригара) [21,185].

9 лютого 1674 року під керівництвом генерального осавула Якова Лизогуба в Каневі були зосереджені місцевий полк (полковник Іван Гурський), дві сотні Уманського полку, кілька сотень Корсунського, сердюцький полк Харитона Шуренка [22,371], які перейшли на бік Самойловича.

27 лютого 1674 року полк в складі лівобережних військ виступив в похід і 2 березня під Лисянкою розгромив загопи наказного гетьмана Григорія Дорошенка. Одним із воєначальників, які були на чолі корпусу був генеральний осавул Яків Лизогуб. Коли взяти Лисянку і міщани спробували схотати Григорія Дорошенка, то Лизогуб «побрав міщан за варту, вони видали й Дорошенка, і Лизогуб відправив його, закувавши в кайдани, до Ромадановського в Переяслав» [17,489]. Процарський кандидат у правобережні гетьмани (1673). У лютому 1674 року здав гетьману Самойловичу та князю Ромадановському Канів та перейшов на Лівобережжя. Мешкав в м. Конотоп (1681).

Шляхтич Гнатович Андрій очолював городову сотню Канівську ще за Тетері, а у серпні 1668 року він полковник у Каневі.

Гурський Іван з перших днів був у лавах Канівського полку [29,98]. Рід Гурських відомий на Гетьманщині, у Межигір'ї поминався рід

Гурського з Канева: Матвія, Ірину, Мартина, Федора, Василя, Семена, Гната, Якова, Марію, Івана, Івана, Марію, Кирила, Йосипа, Михайла, Хведора, Марію, Олену, Федора [34,125]. В.Липинський називав генерального осавула Гурського, якого стяли у 1651 році у Києві неначе за зраду під Берестечком [26,156] (чи не він Войцех Гурський, якого нобілізували в числі трьох вірних канівських сотників 5 грудня 1650 р.) . Іван – полковник канівський (1674 – 1675) [35], під час битви під Почепом потрапив у російський полон, за нього вступався Лазар Баранович [21,139]. Російський канівський воєвода князь Волконський заарештував його за те, що ніби то полковник приймав дорошенківських розвідників. Закував його в кайдани і тримав не звертаючи уваги на кроки по його звільненню гетьмана Самойловича. Перебрався на Лівобережжя. Іван Гурський склав присягу царю ще 19 лютого 1675 року. З ним перейшов полк сердюків (300 вояків). Як значний військовий товариш брав участь у 1683 році у суді над колишнім полковником переяславським Дмитрашком, власник с. Слободки (Бубнівська сотня) [36,12]

Матвій (Матяш) Павлович походив з Костенецької сотні (1649), де були крім нього Давид, Лесько, Дмитро. Став полковником канівським, у березні 1673 року разом з одним з сотників він з Лисянки був направлений до Дорошенка з повідомленням, що полк прийняв бік царя і радили йому їхати на раду в Корсунь, скласти там булаву і бунчук. У 1675 році згадувався як колишній полковник канівський у Лисянці, що свідчить на користь якихось його родинних зв'язків з лисянськими старшинськими родинами.

Полковим писарем був Булавка Михайло, походив з козацької родини, яка фіксується в полку ще на початку Визвольної війни (Василь Булавка козакував у сотні Гунина [29,111]).

Отаманами городовими канівськими були Болдирь Іван, Пушкаренко Давид, Вегера Яків. Рід Пушкаренків і Векгер з початку Визвольної війни брав активну участь у бойових операціях: Пушкар Кирик у полковій канівській, Пушкаренко Максим – Межиріцькій, Пушкаренко Омелян – Іржищівській [29,97,120,125], Векгера Ілляш і Векгеренко Антон у сотні Климова [29,114].

У Леpleві в цей період сотникували Раценко Семен, Петкало Іван, Гладченко Гнат, Гусяченко Іван. Семен Юхимович Раценко знаходився в сотні Петра Раценка (1649), а в сусідній сотні сотникував Юхим Раценко, не виключено, що Семен був його сином.

Між Котельнею і Павлолчю, коли делегація поверталася з Кракова, був захоплений білгородськими ординцями колишній канівський полковник Іван Демиденко і писар полковий чигиринський Сава Ковальський [17,273].

Чотири полковники, з яких Лизогуб був двічі, три інші полковники вперше привели свої родини до пірнача..

З полкових старшин відомий лише один полковий писар. Всього відомо одинадцять старшинських родин полку, три з яких – це роди отаманів городових канівських, які доповнюють наші куці дані про старшинські родини Канівщини того періоду.

У Корсуні на уряді полковника Липнявського Юрія змінив Улановський Гнат, який очолював полк три роки. У 1671 році Дорошенко його розстріляв як колишнього полковника корсунського і прихильника

Ханенка [17,351]. Наказним полковником при ньому призначався Ковшевацький, полковником піхотним корсунським був Семен Бут. У 1669 році короткий час полк очолював Суховій, а потім три роки Федір Кандиба з наказними Жаданом Вергуном (козак корсунської сотні Миська Івахниченка у 1649 р.), Іваном Гладким. Гуляницький Григорій повернувся до керівництва полку у 1672 році, а наказним у нього був Соловей Михайло, потім полковником став Шийко Григорій. Він належав до старовинного місцевої козацької родини, представник якої Іван Шийка був козаком сотні Куришкової у 1649 році. Пізніше Шийки перейшли на Лівобережжя і осіли в Смілянській сотні Лубенського полку.

Козак сотні Миська Івахниченка (1649) Жадан Вергун був наказним полковником корсунським (1670). Козак сотні полкової Корсунської (1649), шляхтич Федір Кандиба (? – 1629 – бл.1700) у 1666 році за службу в війську запорізькому отримав від короля Яна – Казимира грамоту на млин на р.Росі біля м. Корсуня. Став полковником корсунським (1669 – 1672, 1675). 3 жовтня 1670 року купив за 3000 талерів купив у Івана Креховецького села Кики, Гноївку, Старосілля. Перейшов на Лівобережжя.

Нащадки козака Корсунського полку (1649) [29,132] і наказного полковника корсунського Івна Стеценка дали шість гілок роду, які перейшли на Лівобережжя і козакували в Смілянській сотні Лубенського полку (Барани – Стеценки, Островні – Стеценки, Макаренки – Стеценки, Білогай – Стеценки, Тригуби – Стеценки, Прачі – Стеценки).

У Корсунському полку Золотаренки – Оникієві залишалися на боці Дорошенка, про це засвідчує, що у 1670 році Оникієвич Василь був полковим хорунжим. Додаткової перевірки вимагає інформація про те, що в кінці лютого – на початку березня 1672 року в Корсуні вбито місцевого полковника (Ганібала ?) і полкового писаря за те, що хотіли пустити на постій татар, а брат гетьмана Андрій Дорошенко врятувався втечею, вбитий був також полковник паволоцький (Гамека ?) [17,393].

З метою наведення дисципліни і підкорення корсунчан царю Самойлович призначив наказним полковником Мигалевського Костянтина.

При Дорошенку і в наступний період маємо інформацію про 17 старшин, з яких 16 полковники корсунські (з них 6 наказних і одного піхотного). Федір Кандиба отримав пірнач двічі. Два полковники (Яненко і Губаренко) – родичі гетьмана Ю.Хмельницького, представники «молодої генерації» «клану Хмельницького». На жаль, поки що не вдалося встановити хто такий Бобилецький Стефан, який 13 квітня 1670 року отримав королівський привілей на млин на р. Росі ніще Корсуня за військові заслуги [37,арк.5].

Черкаське полковництво Дорошенко Петро передав Джулаю Федіру, якого почергово змінювали Бугай, Гамалія Михайло, Головченко Яким, Білий Павло, Григорович, Горілий Філон, Степанович Ждан, Калістрат Богдан.

Головченко Яким Михайлович (? – 1629 – 1689) на початку Визвольної війни входив до козацтва переяславської сотні Федора Чикмена [29,323]. Разом з ним були якісь його родичі Григорій і Петро. 4 липня 1662 року він – товариш знатний переяславський – продав фільваркові ґрунти в с.Дівичках [38,арк.338]. Мабуть, після

переляславського повстання 1666 року перейшов на Правобережжя, став полковником черкаським (1669) у Петра Дорошенка. Він змінив на полковничому уряді Михайла Гамалію. Брав участь в боях проти ханенківців, після розгрому останніх у 1669 році під Стеблевом писав, що Ханенко покинув свій табір і втік, залишивши обоз, гармати, намети, коней і рушниці. Останню згадку про нього як полковника маємо у вересні 1669 року, а новий полковник Павло Білий згадується лише, розпочинаючи з березня 1671 року Головченко ж був обраний генеральним осавулом. Пізніше повернувся на Переяславщину і 16 березня 1675 року гетьман Самойлович затвердив за ним право на млин і хутір в с. Масалівці Сосницької сотні [39, арк. 1].

Кондратенко Міхно був наказним полковником, Ярош — полковим осавулом, отаманом городовим черкаським Оснач Прокіп. Мошенську сотню очолював Стеценко Лук'ян, Золотоніську — Степанів Михайло (1666).

Близько 1665 року лівобережні території Черкаського полку ввійшли до складу Переяславського. Піщана в списку міст полку на 1665 рік відсутня, проте вона залишалась сотенним центром [40, 19].

В Черкаському полку всього відомо 18 старшинських родин. З 10 полковничих родин Джулаї, Гамалії, Воронченки відносились до відомих у попередні періоди, інші — на рівні полковників були новими. Якимсь полковним старшиною чи сотником був Кондратенко Міхно, який деякий час виконував функцію наказного полковника. Реєстр доповнюють два полкових старшини і чотири сотники.

У Білоцерківському полку відомо 12 старшин з 11 родин. Значні протиріччя бачимо між Степаном Бутенком і Гнатом Макухою, які тримали пірнач по два рази. Гетьманський вплив відчувається двічі: при постановці полковника, коли утверджується Тарасенко Андрій, мабуть, якийсь родич Дорошенка, а також пізніше призначивши на білоцерківське полковництво свого рідного брата Григорія. Всього в цей час маємо згадки про 8 сотників Білоцерківського полку, з яких двоє Корицьких.

Коли у Дорошенка з'являється новий супротивник, полковник уманський Михайло Ханенко, то три найзахідніші полки визнали гетьманом [21, 259]. Уманчани мали старі і міцні зв'язки з Січчю, де їх підтримували кошовий Григорій Пелех, військовий суддя Семен Богаченко, писар військовий Андрій Тарасенко, старшини Василь Завалій, Федір Бардай (?), Іван Завіша, Стефан Білий, Грицай, Яків Ярошенко, Роман Малюк, Іван Полтавець, Василь Олексієнко. Виступ Ханенка був здійснений як результат впливу антитурецького і антитатарського українського пропольської орієнтації січового угруповання (і західної частини полків січової орієнтації і впливу).

У Брацлаві Дрозда Василя влітку 1665 року змінив Дворецький Василь. Наступного року полк очолювали Думитрашко — Райча Родіон, який мав якісь родинні зв'язки з Куницькими [41, арк. 1], і Зеленський Михайло. Їх змінювали Коваленко Сидір, Кияшко — Манжос Семен, Дорошенко Григорій Дорофійович, Гудима Стефан, Лисиця Павло. Булюбаш Федір був наказним полковником у 1675 році Коваленко Сидір знову отримав полковничий пернач у 1675 році і тримав його 10 років.

Король у Зеленського, який перейшов на бік Дорошенка конфіскував його маєтності і передав їх Кобилецькому. У 1671 році

Михайло Зеленський перейшов на польський бік. Він здав значну фортецю Стіну. Собеський зробив спробу підкупити полковника Костянтина, обіцяючи йому нобілітацію, але невдало. Ханенко захопив Ямпіль.

Ханенка визнав лише один Брацлавський полк. Під Брацлавом зібралися проханенківські старшини Сірко, Зеленський, Лисиця, Іскрицький.

В Кальницькому полку Іван Федорович Яцьківський – Куницький помер в проміжку 1663 – 1667 роках, бо його маєтність Боярку після його смерті 3 червня 1667 року король надав брацлавському стольнику Павлу Тетері [42,401]. Якогось його родича Степана Куницького – Яцьківського (? – 1684) у 1671 році Дорошенко направив послом до Туреччини.

Через нього ж була домовленість з Дорошенком про шлюб племінника гетьмана Ігнатовича Мишка з донькою Дорошенка [21,752]. Не виключено, що Ігнатович який був писарем у Тукальського, а потім у Андрія Дорошенка [17,596] і є цей Михайло.

Пізніше він як військовий товариш виконував доручення Самойловича на Правобережжя, видавав там себе за полковника і був нобілітований. В.Липинський називає його полковником переяславським, але жоден з дослідників до цієї токи зору не пристав. Схоплений за наказом Самойловича і його справу вів протопоп Адамович.

Разом з ним у козацькому середовищі були рідні брати Василь і Федір [43,45] та три племінники Анастасій, Дмитро, Іван. Цікаво, що Іван Куницький фіксується як намісник у Ромнах у 1672 році.

Високий статус Степана Куницького у козацько – старшинському середовищі засвідчує шлюб з вдовою полковника миргородського Лісницького. О. Оглоблин вважав, що Степан Куницький «з правобережного (мабуть, брацлавського) шляхетського роду...служив у Дорошенка й виконував різні дипломатичні та приватні доручення (посольства до Многогрішного 1671 р., до Польщі 1673 р. тощо). Староста Немирівський (1677, 1678)».

В Кальнику відомий наказний полковник Олександр Урбанович, а також Василь Богун, мабуть, син Івана Богуна, який був повним кальницьким полковником [44,арк.10].

У Паволоцькому полку до 1671 року полковником залишався Ярош Грицина, коли його змінив спочатку Григорій Гамалія, а потім Андрій Дорошенко, Яків Гамілія. У 1675 році через незгоду з турецькою орієнтацією гетьмана Гамалія полишив дітей і дружину в Чигирині і перейшов на Пирятинщину [45], його змінив Павло Низкогляд.

Наказний гетьман Тарасович Кіндрат восени 1672 року взяв Брацлав, Могилів, Ладжжин.

Правобережний Київський полк очолювали Бутрим Петро і Матюта Костянтин. Маємо згадку про те, що Семен Карпович Жила 9 вересня 1666 року отримав королівський привілей на землі в с.Медведівці Березинського [25,33]. Враховуючи, що його рідний брат Гаврило був сотником козельцьким (? – 1669 – 1672 – ?), а він сам полковим осавулом (? – 1672 – ?), то не виключено його сотництво в Козельці під час отримання королівського привілея.

Слід згадати ще старшину, яка в цей час знаходилась в засланні. В серпні 1668 року Петро просив повернути з заслання «наших невинно

в ссылке отданных» ігумена Мгарського Віктора Загоровського, Захара Шийкевича, Кропивницького та ін. Турбувався гетьман і про звільнення старшин з московської неволі. У 1668 році просив царя звільнити Михайла Ганджу, Андрія Щербину, Дмитра Чернявського [12, 126]. З московського ув'язнення повернувся колишній обозний військовий Тиміш Носач, якому гетьман Дорошенко як «старинному и заслуженному войска запорожского товарищу» 22 серпня 1668 року в Корсуні видав універсал [46, 450].

Після здачі Ханенка король робить ставку на полковника ЙКМ і старосту носівського Григорія Гуляницького (? – 1675), але «Гуляницького войско все огнемъ пожгли» (8 корогв і татар) [21, 293] розгромали з двох боків як дорошенківці, так і московські війська [1, 246, 250].

Після падіння Дорошенка у західних полках піднімається Остап Гоголь, старий соратник Хмельницького, останній визначний представник тієї генерації старшин. З його родоводу відомо, що у вересні 1664 року, коли він приймає протекцію польського короля, то два його сини були захоплені у Львові, можливо, там навчалися чи жили з матір'ю.

Знаємо, що ще у 1668 році його брат Григорій керував обороною Кальника від поляків, у вересні 1671 року при обороні Могилева загинув один із його синів. З Молдавії Гоголь і полковники К.Мигалевський та Кияшко погоджуються підкоритися гетьману М.Ханенку. Дещо пізніше полковник подільський Остап Гоголь призначається наказним гетьманом ЙКМ, крім його полку на боці короля бачимо полк Кияшки, Димерський полк, три корогви ханенківців.

Наказний гетьман (1675) Остап Гоголь мав при собі охотницькі полки Барабаша, Кіяшки, Кваші, Семена Артюші [1, 161]. А у лютому 1676 року nobilitуються головні козацькі ватажки Є.Гоголь, полковники С.Корсунець, М.Лукейчик, А.Зеленський, обозні полкові К.Гасаненко, А.Ясенський, осавул П.Калькуль (?), сотники В.Іваненко, Г.Бернашовський, Я.Озажинський, С.Бахринський [47, 24].

У 1676 році було прийнято рішення про «стації» лише чотирьом козацьким полкам (4000 чол.). Згодом, полки Семена Корсунця, Івана Шульги та Кобельського були розміщені у Димерському старостві (Димерська, Коростишевська і Черногорська фортеці).

Восени 1677 року на Лівобережжя переходять «два полковника, один конний Іванія, і другий піхотний Василь, а з ними кінноти чоловік тридцять» [23, 430]. «Розчарування у королівській протекції, відчуття вірності політичного курсу на об'єднання з Правобережжям гетьмана І.Самойловича, небезпека перед турецьким наступом та похилий вік змусили Є.Гоголя у квітні 1678 року направити Самойловичу листа, де правобережний гетьман писав, що «нині самого себе твоєї милості відаю», – пише провідний дослідник життєвого шляху Гоголя Т.Чухліб [23, 27].

У 1679 – 1683 роках старшими над правобережними козаками були суддя генеральний Мирон, полковники Олександр Урбанович та Максиміліан Булига. Молдавський же воевода Дука призначив своїх полковників у головні козацькі міста. «...в Чигирине был Керембашевський, в Мошнах и Черкасах Вергун, в Каневе Кобзарь, а

в Корсуне и Богуславе Куницкий», — сповіщав царя Василь Кочубей. І, характеризуючи їх, додавав: «А все те и иные осадчики были беглецы и изменники наши, которые отсюда из стороны нашей на ту сторону Днепра поуходили, и Куницкий тот забежал было к ляхам прежде, а потом к нему Дуке воеводе прилепился...» [48,арк.18]. Коли ж розпочалися військові дії поляків проти Порти, то вказані козацькі ватажки здали Немирів та інші міста.

24 серпня 1683 року С.Куницький призначається гетьманом [49,109], а комісаром при ньому хелмський каштелян С.Дружкевич. Полковниками бачимо Юрія, Лук'яна, Я.Дуніна – Раецького, Андрія Могила, писарем генеральним Пяйковського. Козаки добивалися передачі у повне козацьке володіння Білоцерківського староства. Куницького вбили на козацькій раді в березні 1684 року при спробі втекти з неї, «змінивши козацький жупан на чернецький одяг» [24,32].

Під Віднем знаходилась приватна козацька корогва воеводи Волинського Я.Стадницького під керівництвом полковника Апостола. Згодом приєдналися козацькі полки Я.Ворони, шляхтича Менжинського, Семена (Корсунця?). В кінці 1683 року сім полків очолювали Максиміліан Булига, Василь Іскрицький, Булук – Баша, А.Зеленецький, К.Станецький, Я.Дунін – Раецький і, мабуть, Килияна.

Куницького на гетьманстві змінив полковник піхотний Андрій Могила [50,125]. Під час його гетьманування на Лівобережжя перейшли чотири полки (полковники Левко, Дроб'язга, Кришталь у Переяславський полк), на Січ козаки на чолі з С.Палієм і Куликом [40,176]. Знаємо полковника димерського Мирона, білоцерківського Х.Шарка, є тенденція відродження територіальних полків Брацлавського, Богуславського, Корсунського. У 1686 році бачимо такі полки Семена Палія, Максиміліана Булиги, Макухи, Гришка, Булук – Баші, Семена (Корсунця?). Все це – добровольці – січовики. Полки Макухи, Штепи, Кулика, отримавши королівську платню переходять і розпоршуються на Лівобережжі, це свідчить про тимчасовий характер цих формувань (з лівобережних козаків чи січовиків). Запорозьким полковником називався (? – 1686.08. – 1687.06. – ?) і Криштоф Лончинський [51,7]. Командний склад полку свідчить про шляхетське ядро цього полку (вказані поручик Василь Меленевський, хорунжий Павло Волковський) [51,14].

У 1689 році гетьманом став Гришко Іванович, який вів непримиренну боротьбу проти полковника фастівського Семена Палія. Під його регіментом знаходилися полки Іскри, Самуся, а також Я.Гладкого і А.Абазіна. В той час запорозький полковник Кулик перевів на Лівобережжя своїх козаків і мешканців Кальника і Дашова.

На Правобережжі діяло і угруповання, орієнтоване на Османську імперію, на чолі якого був поставлений Юрій Хмельницький. Ще у лютому 1676 року він призначив наказним отаманом Астаматія (Євстафій Гиковський, Остаматенко). За Богдана Хмельницького цей грецький виходець тримав митну справу в Україні (28 квітня 1654 р. гетьман призначив його митним екзактором [52,арк.2 – 4]), в цей же період виконував дипломатичні доручення, був активним прибічником І.Виговського. До 1675 року джерела про нього мовчать. Петро Дорошенко призначає його резидентом до Царграду. Після падіння Дорошенка – стає найближчим співробітником Ю.Хмельницького.

Писар Юрія Хмельницького Григорій був призначений полковником могилівським, Коваленко — корсунським, І.Губар — Бершадський — брацлавським, Варениця — кальницьким. Серед його прибічників бачимо Івана Яненка — Хмельницького, Апостола (якого невідомо), Тарашенко (Тарасенко) (намісник у Немирові). Після страти Варениці на його місце призначається Г.Негребецький. За наказом Ю.Хмельницького у другій половині 1678 року був страчений і наказний гетьман Астаматій [53].

Новим гетьманом влітку 1684 року був проголошений полковник козацький Т.Сулименко (Сулимка). Ще у 1683 році, знаходячись під регіментом С.Куницького, він потрапив до турецького полону і став на службу султану. Проте вже у 1685 році більшість із тисячі козаків, які були у розпорядженні цього турецького гетьмана перейшли на бік Могили. На жаль, нічого не знаємо, про наступного гетьмана з турецької ласки Самченка, Стецька (Лозинський Степан Іванович, Стецьк Тягинський, Стецько Ягорлицький).

За період 1648 — 1676 років на Правобережжі відомі такі полковники. Є згадки про 19 повних полковників брацлавських, з яких Михайло Зеленський обирався чотири, Коваленко Сидір і Сербин Іван по два рази. 7 наказних полковників (Дорошенко Григорій, Волошин Сила, Кривенко Григорій, Лисиця Павло, Бахно Ілля, Булюбаш Федір, Зеленський Михайло), з яких дехто став і повним полковником

До реестру Білоцерківського полку внесено 17 повних полковники, старшин були 8 наказними полковниками. Краченко Іван очолював полк тричі, Андрій Тарасенко, Семен Половець, Гнат Макуха, Яків Люторенко тримали пірнач по два рази.

Крім того короткотерміново існував Фастівський полк, на чолі якого стояли Дзюк Петро і Корицький Петро.

14 повних і 3 наказних полковники Кальницького полку. Ковалевський Гаврило тричі обирався, двічі полковниками були Іван Богун, Іван Яцьківський, Лобойко Василь.

З 18 повних полковників канівських, тричі пірнач тримав Яків Лизогуб, двічі — Іван Лизогуб та Іван Стародуб. До 3 відомих наказних полковники (Гулак, Шангирей, Заблоцький) нам вдалося додати інформацію про четвертого Василя Решетила.

З 25 корсунських полковників Яків Улезько полковникував тричі, Григорій Гуляницький, Іван Креховецький, Федір Кандиба — по два рази. 21 полковнича родина у Корсуні: Золотаренки дали трьох корсунських полковників, Гуляницькі, Бути — Нестеренки — по два. Слід додати ще трьох полковників лисянських (Кривоніс, Лисянський і Височан). Крім того в Корсунському полку є згадки про 16 наказних полковників (Бут Нестеренко Максим, Вергун Жадан, Гладкий Іван, Дубина Мисько, Дубина Семен, Івахнюк Михайло, Кідей Антон, Ковшевацький, Мигалевський Костянтин, Привицький Осип, Соловей Михайло, Стадниченко Мисько, Сухопара Самійло, Трутина Дмитро (Дементій), Трушенко Степан, Фацієвич Євстафій).

З 14 повних полковників паволоцьких Іван Куцевич — Миньківський, Михайло Суличич, Іван Богун полковникували по два рази, з родини Гамалій два полковники були на Паволоччині — Григорій і Яків, з наказних полковників відомі троє — Хмелецький Адам і Степан, Кривоносенко.

6 полковників Подільського полку, серед яких Гоголь тримав уряд тричі протягом 17 років. 5 наказних полковників подільських (Бугай Іван, Гладкий Дмитро, Кривоніс Олександр, Зеленський Андрій, Михайлович Федір).

17 полковників уманських походили з 16 родин (двох полковників дала родина Безпалих). Ханенко і Білогруд обиралися полковником по 8 разів. Відомі тако ж 6 наказних полковників (Ханенко Михайло, Байбуза Степан, Іванович Самійло, Грозденко Іван, Нечай Матвій, Оргієнко Семен).

У Черкасах є згадки про 23 повних (19) і наказних (4) полковників. Джулай Федір тричі очолював полк, Колос Яків, Гамалія Михайло — двічі.

З 32 полковників Чигиринського полку, які внесені до реєстру полковників вдалося встановити трьох нових полковників: Тихого Семена, два полковникування Степана Опари (1661 і 1662), вперше ввести до наукового обігу факти про керівництво Чигиринським полком з боку Івана Богуна (1661 — 1662). Встановлені прізвиська трьох чигиринських полковників, які раніше були відомі лише за іменами та по — батькові: Білобровка Григорій Хомич, Колос Яків Пархоменко, Канівець Кирило Андрійович, встановити імена батьків полковників Герасима (Еразма) Богдановича Каплуновського та Івана Богдановича Дуб'яги.

22 повних і 10 наказних полковників зафіксовано у реєстрі старшини Чигиринського полку — це представники 27 родин. Корицький Яків очолював Чигиринський полк чотири рази, двічі — Трушенко Карпо, Богаченко Ілляш, Дорошенко Петро, Бережецький Прокіп, Петрановський Ярема, Опара Степан, Коробка Федір.

Джерела та література

1. *Акты Юго-Западной России* (далі — Акты ЮЗР). — Т. XII.
2. *Институт рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського* (далі — ІР НБУ). — Ф. Лебедев, КДА. — № 605.
3. *Мицук Ю. Михайло Дорошенко // Україна в минулому.* — К. — Львів, 1994. — Вип. 5.
4. *Реєстр Війська Запорозького 1649 року.* Транслітерація тексту. — К., 1995.
5. *Ковальський Н.П., Мьцьк Ю.А.* Невідомі листи керівника Національно — визвольної війни українського народу 1648 — 1658 рр. // Українській історичний журнал. — 2001. — № 1.
6. *Петровський М.* Нариси історії України XVII — початку XVIII ст. (Досліді над літописом Самовидця). — Харків, 1930.
7. *Історико-географічний збірник.* — К., 1927. — Т. I. — С. 33 — 38.
8. *Ковальський Н.П., Мьцьк Ю.А.* Аналіз архивних источников по истории Украины XVI — XVII вв.: Учебное пособие. — Днепрпетровск, 1984.
9. ІР НБУ. — Ф. XIV. — № 163.
10. *Див. родовід Посудевських: Конгратьєв І., Кривошея В.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва. Любеч. — К., 1999.
11. *Акты ЮЗР.* — Т. XV.
12. *Акты ЮЗР.* — Т. VII.
13. *Могзалевский В.* Малороссийский родословник. — Т. I. — К., 1908.
14. *ІР НБУ.* — Ф. II. — №15557 — 15561. — Арк. 161; *Грушевський М.* Незвісний епізод з життя Дорошенка // *Записки НТШ.* — Львів, 1930. — Т. 150. — С. 241.

15. Карпов Г. Мефодий Филимонович, епископ мстиславский и оршанский, блюститель киевской митрополии (1661 – 668 года) // Православное обозрение. – 1875. – Кн. 1.

16. Акты ЮЗР. – Т. VI.

17. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью – Йорк, 1985.

18. Беляшевский М. Расходы Речи Посполитой на козацких послов // КСт. – 1897. – Кн. 6.

19. Крикун М. Подільський козацький полк: періоди існування та полковники // Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів. Матеріали другої польсько – української наукової зустрічі (Львів, 12 – 13 жовтня 1995 р.). За ред. Л.Зашкільняка. – Львів – Люблін, 1996.

20. ІР НБУ. – Ф. II. – № 15545 – 15548.

21. Акты ЮЗР. – Т. IX.

22. Акты ЮЗР. – Т. XI.

23. Акты ЮЗР. – Т. XIII.

24. Возняк М. Хто ж автор так званого літопису Самовидця // Записки НТШ. – 1933. – Т. CLIII.

25. Реестр козацких дел в польской метрике в Санкт Петербурге при 3–м департаменте Сената в листах с надписью «Kozackie» / Оттиск из журнала Чтение Общества истории и древностей Российских при Московском университете. – М., 1861. – Кн. 1 – 3. – С. 21, 34; Беляшевский Н. Расходы Речи Посполитой на козацких послов. – С. 88; Акты ЮЗР. – Т. XV. – С. 558 – 559.

26. Липинський В. Україна на переломі. 1657 – 1659: Замітки до історії українського державного будівництва у XVII – ім ст. – Твори., – Т. 3. – Філадельфія, 1991. – С.102.

27. Липинський В. Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Б.Хмельницького. – Твори, Т. 2. – Філадельфія, 1980. – С. 185.

28. Реестр козацких дел в польской метрике в Санкт Петербурге при 3–м департаменте Сената в листах с надписью «Kozackie» / Оттиск из журнала Чтение Общества истории и древностей Российских при Московском университете. – М., 1861. – Кн. 1 – 3.

29. Мицик Ю. А. Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 1992. – Вип. 1.

30. Акты ЮЗР. – Т. IX. – С. 738; Т. XII.

31. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАУК). – Ф. 763. – Оп. 1. – Спр. 203.

32. Ткаченко М. Нарис історії Кременчуччини до початку XVIII ст. // Записки історико – філологічного відділу ВУАН. – К., 1929. – Т. XXIV.

33. ІР НБУ. – Ф. II. – № 15422.

34. ІР НБУ. – Ф. Лебедев. – № 565.

35. Акты ЮЗР. – Т. XI. – С. 371; Т. XII.

36. Мякотин В. Генеральное следствие о маетностях Переяславского полка (1729 – 1731 гг.). – Харьков, 1896.

37. ІР НБУ. – Ф. Петров. – № 594.

38. ІР НБУ. – Ф. I. – № 51498 – 51680.

39. ЦДАУК. – Ф. 128. – Оп. 1. – Спр. 6.

40. *Акты ЮЗР.* — Т. V.
41. ЦДАУК. — Ф КМФ—7. — Оп. 1. — Спр. 693.
42. *Руська (Волинська) Метрика.* Описи за 1652 — 1673 рр. / Підготував до друку Петро Кулаковський. — Острог—Варшава—Москва, 1999.
43. *Чухліб Т.В.* Українсько—польська військова взаємодія під час гетьманування С. Куницького (1683 — 1684 рр.) // Український історичний журнал. — 2000. — № 5.
44. *ІР НБУ.* — Ф. II. — № 13981. — Арк. 10.
45. *Helcel A.Z.* Listy Jana Sobieskiego do zony Maryi Kazimiry wraz z listami tej krolewskiej rodziny i innych znakomitych osob. — Krakow, 1860. — S. 266; *Акты ЮЗР.* — Т. XII. — С. 246.
46. *Уманець Ф.* Гетьман Мазепа. — Спб., 1897.
47. *Чухліб Т.* Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). — К., 1996.
48. *ІР НБУ.* — Ф. XIV. — № 6004.
49. *Мицик Ю.* Матеріали до історії українського козацтва в архівосховищах Німеччини і Польщі // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. У трьох випусках. — К., 1993. — Вип. II.
50. *Чухліб Т.* Гетьман Правобережної України Андрій Могила (1684 — 1689) // Середньовічна Україна. — К., 1994. — Вип. 1. — С. 125.
51. *Опись актовых книг Киевского центрального архива.* — № 13.
52. ЦДАУК. — Ф. 1407. — Оп. 2. — Спр. 213.
53. *Крип'якевич І.* Остафій Астаматій, український посол до Туреччини в 1670—х рр. // Україна. — 1927. — Кн. IV.

Кривошея В.В. Казацкая старшина Правобережья (1665 г. — конец XVII в.)

Освещаются вопросы взаимоотношений казацкой старшины Правобережья во второй половине XVII в.

Ключевые слова: Гетманщина, казацко — шляхетские полки, гетман, наказной полковник, генеральный судья, казак, генеральная старшина, шляхтич, Малороссийский приказ, полковой писарь.

Krivosheya, V. V. The Cossack foremen of the Right bank (1665 — the end of the 17th century)

Illuminated are issues of relations between the Cossack foremen of the Right bank during the second half of the 17th century.

Key words: Hetmanate, Cossack-szlachta regiments, the hetman, mandate colonel, the judge general, a Cossack, the general foreman, a Polish gentleman, the Ruthenia order, a regiment clerk.